

K. S. V:s orgelråd

(Från dess första arbetsår 1934—1935.)

De äldre orgelstämmornas musikaliska värde har under de senaste åren blivit en allt mer aktuell fråga inom orgelkonsten. De gamla orglarna, som finnas i våra kyrkor ha också därmed blivit aktuella ej blott ur kulturhistoriskt intresse utan även musikaliskt. Därom vittna alla de förfrågningar från landsbygden, som influtit till orgelrådet angående en lämplig restaurering av dessa orglar.

I samband med varje förändring som en kyrka är ämnad att undergå, underställs ärendet Riksantikvariern och för dess godkännande. Detta gäller såväl kyrkobyggnaden i dess helhet som dess inventarier. Vad orgelverket som kyrkligt inventarium beträffar, har denna kontrollerande verksamhet i övertvägande grad stannat kring orgelfasaden. Under de sista fem åren har emellertid ett märkbart kulturhistoriskt intresse vaknat för orgelverket som instrument, ett förhållande, som sedermera förenat sig i kyrkomusikaliska spörsmål, nämligen det stegrade intresset för kyrkomusik och de därur spontant framväxande fordringarna på en kyrkomusikalisk stil. Vägen har därmed också jämnats för klar och omedelbar piporgelton. Jag ber få understryka ordet piporgelton, enär det i modernt orgelbyggeri ofta blivit alltför vanligt med en så känslig och elegant intonationskonst att piporna i sig själva visserligen var för sig på intonationsbordet tjusa med alltför mild ljuvlighet, men i sammanställningen inom orgeldispositionen ej förmå hävda sin instrumentalt självständiga pipton och ge i stället en icke olika karaktär av orgelharmoniumton. Ur intonationssynpunkt fyller faktiskt den gamla orgelklangen bättre kraven på orgels egen pipton.

Orgelrådet står i ständig kontakt med riksantikvariern. Alla de ärenden från kyrkorna, som medtagit orgelfrågor har riksantikvariern därför översänt till orgelrådet, vilket därigenom kan sägas ha blivit ett riksantikvariern rådgivande utskott. Ett synnerligen givande och intressant samarbete mellan vetenskapliga och praktiska orgelproblem ha därmed blivit följden.

Mången kan måhända ha anledning förmoda att detta orgelråd påtagit sig sådana ideellt inriktade uppgifter, som säkerligen i många fall kunna stöta på stora svårigheter, då det gäller att omsätta dem i praktiken.

I förgrunden komma då ekonomiska och orgeltekniska problem. För att börja med de senare, så har orgelrådet av sin hitintillsvarande verksamhet erfarit, att svårigheten att pneumatisera en gammal orgel icke är oöverbärlig. Inom nutida orgelbyggeri torde det väl vara tillräckligt känt vilka företräden, som slejflådan ur instrumental synpunkt äger framför pneumatiska väderlådor. Därför bygges också nu mycket ofta reläer till spelventilerna i slejflådan och dragbälgar till lådans registerslejfer i förening med ett modernt spelbord. Då en gammal orgel skall undergå en sådan omdaning, måste arbetet ske med mycken precision och experimentell noggrannhet. Ett sådant orgelbygge fordrar sin

man, men sådana orgelmästare, instrumentmakare, finnas numera flera att rekommendera.

Hur ställer det sig då med den ekonomiska lösningen av dessa problem. I de fall då gamla orgelverk befunnits i ett sådant skick, att deras fortsatta bruk i gudstjänstlivet varit önskvärt, har förslag väckts av orgelrådet om pneumatisering av den gamla orgeln i fråga. Under tecknad har bl. a. företagit åtskilliga undersökningar i samband med äldre orgelverks ombyggnad. Då ett större orgelverk på två manualer och självständig pedal skulle restaureras med nya pneumatiska väderlådor, samt en och annan ny stämma, men för övrigt med användning av det gamla pipverket samt helt pneumatisk speltraktur till modernt pneumatiskt spelbord, innebärande en så gott som fullständig förnyelse av gamla orgeln, blev dock bibehållandet av den gamla orgelns väderlådor och pipverk pneumatiserade till nytt spelbord jämte tillbyggnad av ett par nya stämmor, billigare än att göra sig av med denna gamla goda orgel av kyrkligt karakteriserad piporgelton, vilket fallet givetvis blivit, då de gamla stämmorna avsedda för slejflådor, måste omintoneras för pneumatiska lådor. Härvidlag torde det vara ganska självklart, att valet verkligen föll på pneumatisering av den gamla orgeln, som både gagnar ekonomien och orgelsaken.

I en annan kyrka var en äldre orgel av mindre mått bestämd att rymma fältet för en ny. Sedan undersökning av verket på begäran av församlingen föranstaltats av orgelrådet visade det sig visserligen att orgeln ej kunde räknas till någon mästareorgel men ändock hade sin tilltalande kyrkliga personliga ton, och att orgelverkets prydliga bestånd också gjorde en betänksam mot att utan vidare föreslå en kassering av orgeln. Att låta bygga en helt ny liten tvåmanualig orgel med självständig pedal, skulle ställa sig billigare än att pneumatisera den gamla orgeln, ett manualverk om c:a 5—6 stämmor med bihängd pedal, inbegripet tillbyggnad av en ny manual II på minst tre stämmor samt självständig pedal med en stämma. Man skulle ha all anledning att misstänka, att det i ett sådant fall icke skulle ha blivit tal om något annat än att bygga ny orgel. Det utspann sig emellertid en längre diskussion om den gamla orgelns öde, och sedan man besinnat, att det ändock fanns ett kyrkligt värde i orgeln ej blott som instrument utan även i miljön till det intima, sköna medeltida kyrkorummet, beslöts enhälligt, att den gamla orgeln skulle pneumatiseras och tillbyggas, trots att denna åtgärd innebar en merkostnad för församlingen av inemot 1,000:— kronor.

I de flesta fall antager församlingen av naturliga skäl de billigaste anbuden på orgelrestaureringens förslag. Det må emellertid framhållas att sådana låga anbud ej alltid garantera den bästa lösningen av orgel-frågan. Det ekonomiskt politiska schackspelet orgelbyggena emellan ha alltför länge fått vara rådande, då det gällt orgelbyggen. Församlingarna ha sannerligen i ej så få fall stått maktlösa inför avgörandet, vad som ur orgelsakssynpunkt varit det bästa att göra. Ha tillräckliga medel ej funnits i närvarande stund, så hade säkerligen ett dröjsmål ej skadat, utan att intresset och orgelrestaureringsproblemet aktualitet skadats eller avskrivning av frågan behövt komma i fråga.

Bland det 60-tal ärenden, som under det gångna arbetsåret behandlats, ha alla ej utgjort ombyggnader av gamla orglar, utan ett stort antal dispositioner till nya orgelverk ha också upprättats.

Som avslutning på min framställning om orgelrådets verksamhet ber jag få lägga en jämförelse mellan den genomsnittsdisposition till orgelverk, som lämnats av orgelrådet, jämförd med de orgeldispositioner, som under senare år varit de mest brukliga. Jämförelsen gäller då medelstora, tvåmanualiga orglar med självständig pedal.

Den nedanstående dispositionen gäller en sådan disposition som uppställt för ett helt nytt orgelverk. Jag ber emellertid samtidigt få påpeka, att orgelrådet i många fall, lämnat dispositionsförslag till äldre orglars utbyggnad, då naturligtvis hänsyn måst tagas till de stämmor, som redan funnits och av en eller annan orsak måst brukas i fortsättningen.

Den orgeldisposition, som haft företräde under de senare årtiondena för en medelstor orgel, tvåmanualig med självständig pedal:

Man. I.
Borduna 16'.
Principal 8'.
Gamba 8'.
Dolce 8'.
Fl. harmon. 8'.
Oktava 4'.
Trumpet 8'.

Man. II.
Violinprincipal 8'.
Rörflöjt 8'.
Salcional 8'.
Voix celeste 8'.
Violin 4'.
Eufon 8'.

Pedal. Subbas 16'.
Violoncell 8'.
(transmitterad från Gamba 8'.)

Den orgeldisposition, som orgelrådet sökt verka för, en *genomsnittsdisposition*:

Man. I.
Kvintadena 16'.
Principal 8'.
Gedackt 8'.
Oktava 4'.
Spetsflöjt 4'.
Oktava 2'.
Mixtur 4 kor.
Corno 8'.

Man. II.
Flöjtprincipal 8'.
Rörflöjt 8'.
Gemshorn 4'.
Nasard 2 2/3'.
Blockflöjt 2'.
Ters 1 3/5'.
Krumhorn 8'.

Pedal.
Subbas 16'.
Oktava 8'.
Nachthorn 4'.

Bertil Wester.
Fil. lic.